

WITOLD MAISEL

ADAPTACJA BASZT W POZNANIU — DZIEŁO J. B. QUADRO

Południowo-wschodni odcinek murów obronnych Poznania, zawarty między bramami Wodną i Wrocławską, podzielony był na dwie, mniej więcej równe części przez bramkę, zwaną Małą, później Ciemną¹. Pomiedzy bramą Wrocławską a Ciemną bramką znajdował się w XVI-wieczu, tuż przy murze obronnym, niewielki kościółek pod wezwaniem św. Stanisława. Prowadząca do niego ulica do dziś nosi nazwę Świętosławskiej². Do kościoła należał przytułek (mansio) dla księży niezdolnych, z powodu podeszłego wieku lub złego stanu zdrowia, do pełnienia obowiązków kapłańskich³. W pobliżu tego kościoła znajdował się szpital dla żaków szkoły parafialnej, ufundowany wraz z kaplicą św. Gertrudy w roku 1456 przez mieszczkę poznańską, Gertrudę Pestłową⁴.

W roku 1521 złączono obydwie te fundacje. Nie wiadomo czy wtedy dopiero, czy też już wcześniej, podopieczni tych fundacji zorganizowani zostali w „Bractwo Żebracze” — „Fraternitas Pauperum”⁵. Członków Bractwa nazywano potocznie „kozakami”⁶.

Gdy w roku 1570 biskup poznański, Adam Konarski, sprowadził do Poznania jezuitów, magistrat poznański przydzielił im jako patron zgromadzenia księży św. Stanisława, kościół i budynki tegoż zgromadzenia⁷. Księżom zobowiązała się rada miejska przygotować siedzibę w innym miejscu. Wybór padł na znajdującą się w bezpośrednim sąsiedztwie Małą bramkę, w której od roku 1503 znajdowało się mieszkanie kaznodziei niemieckiego⁸ oraz dwie sąsiadujące

od strony wschodniej baszty, zwane wtedy wykuszem⁹, a mianowicie wykusz mielcarski i wykusz Bractwa Najśw. Marii Panny. Szeroko zakrojone roboty adaptacyjne miały doprowadzić do połączenia tych trzech obiektów w jeden i przebudowania ich wewnątrz w sposób odpowiadający nowemu przeznaczeniu użytkowemu. Wykonanie robót powierzono dawnemu architektowi miejskiemu, autorowi renesansowej przebudowy i rozbudowy ratusza poznańskiego — Janowi Baptyście Quadro. Fakt ten stwierdzają ponad wszelką wątpliwość poznańskie rachunki miejskie z roku 1574, w których zanotowano wypłatę 15 florenów na rzecz Quadry tytułem wynagrodzenia za usługi oddane przy budowie pomieszczeń dla księży św. Stanisława ponad furta („Joanni Baptistae, Italo, muratoris, ratione servitiorum in extruendum habitationibus supra fortam pro sacerdotibus S. Stanislai, fl. 15”) ¹⁰. Zakres robót opisany jest szczegółowo w umowie zawartej między radą miejską a księżmi św. Stanisława¹¹. Partie umowy dotyczące robót adaptacyjnych spisane zostały w języku polskim. Zawierają one interesujące dane z dziedziny staropolskiego słownictwa budowlanego oraz z zakresu XVI-wiecznej techniki budowlanej. Informacje zawarte w umowie wzbogacają też nasze wiadomości o działalności J. B. Quadro i pozwalają sprostować mylny pogląd autora na znaczenie określenia „supra fortam”, wyrażony uprzednio w pracy o budowlach J. B. Quadro (Biuletyn Historii Sztuki XV, 1953, nr 3-4, s. 109).

A N E K S

folio 265 v.

„Contractus Civitatis cum Sacerdotibus S. Stanislai Proconsul et consules civitatis Posnaniae significamus presentibus literis nostris, quibus expedit, universis et singulis. Contractum et pactum tenoris infrascripti inter nos ex una, et ...mansionaries ac seniores fraternitatis Pauperum Sacerdotum, ac sacerdotum fraternitatis universae Sancti Stanislai et Gertrudis, partibus ex altera, super commutatione arearum, domorum et omnium aedificiorum hospitalium ac ecclesiarum dictorum sanctorum. Stanislai et Gertrudis, ex una, pro infrascriptis propugnaculis, ac eorum areis et aedificiis super aedificatis et infrascripto modo aedificandis, simili ex altera partibus esse celebratum, conclusum, stipulatum et factum de unanimi et expresso consensu ac voluntate Advocati et scabinorum, totiusque communitatis civitatis nostrae posnaniensis, in eum qui sequitur modum.

¹ Mała Bramka, patrz: Wierzbowski T., *Matricularem Regni Poloniae Summaria*, IV/3, nr 23276. Ciemna Bramka, patrz: Łukaszewicz J., *Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania I*, Poznań 1838, s. 49. Fotografia bramki, patrz: *Die Residenzstadt Posen und ihre Verwaltung*, Poznań 1911, s. 411, lub Ruszczynska T. i Sławska A., *Poznań*, Warszawa 1953, s. 33.

² W XVI wieku nazwa ulicy brzmiała — Świętosławowska.

³ Łukaszewicz J., *Opis kościołów parochialnych w dawnej diecezji poznańskiej*, I, Poznań 1858, s. 87 i 139.

⁴ Łukaszewicz J., *Obraz jw.*, I, s. 268 oraz *Opis jw.*, I, s. 88 i 138.

⁵ Np. *Acta Consularia Posn.* (Wojew. Archiwum

[Następuje rozdział powtarzający formułę zamiany — również w języku łacińskim].

Wykusze rozbudować.

folio 266.

Naprzód dajemy, i ukazujemy, i pozwalamy im trzy wykusze. Pierwszy nad forta miasta naszego Poznania, w którym mieszkał ks. Wojciech, proboszcz od S. Ducha¹². Wtóry podle tegoż wykusza, a Contubernio Braseatorum datum, donatum et abscessum. Trzeci wykusz podle tegoż wtórego, nobis quoque a Fraternitate Beatae Mariae Virginis donatum et abscessum, na cmentarzu ecclesiae parochialis S. Mariae Magdalenaie leżące i stojące, które w ten sposób mają być od nas rozbudowane, sprawione, oprawione, przychożdożone i oddane.

Naprzód są dwie piwnicy zasklepione pod tymiż wykuszami. Trzecia piwnica ma być znowu kopana od muru sklepikowego aż do muru wykusza forcia-

Państwowe w Poznaniu) nr 6, f. 64, r. 1526, oraz *Acta Advocatialis Posn.* nr 221, f. 323 v, r. 1584.

⁶ *Acta Consularia Posn.* nr 17, f. 7 v, r. 1557. „Fraternitas Pauperum Sacerdotum... kozacy dicatorum”.

⁷ *Acta Consul. Posn.* nr 26, f. 106—107, r. 1570. Przedruk: Łukaszewicz, *Obraz jw.*, II, s. 150.

⁸ Łukaszewicz J., *Obraz jw.*, ilustracja przed kartą tytułową.

⁹ Ze staroniemieckiego „wikhus”, „wikhaus” — dom walki.

¹⁰ *Calculi Posn. Expedita* (Woj. Arch. Państw. w Poznaniu) nr 694, f. 9 v.

¹¹ *Acta Consul. Pozn.* nr 26, f. 265 v — 269, r. 1571.

¹² Kościół i szpital św. Ducha znajdujący się przed Bramą Wroniecką.